
El context històric de l'Àsia oriental: la Guerra Freda

PID_00271363

Marta Sanz Gómez
Lluc Vidal

Temps mínim de dedicació recomanat: 3 hores

Marta Sanz Gómez

Lluc Vidal

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats pel professor: Lluc Vidal

Primera edició: febrer 2020
© Marta Sanz Gómez, Lluc Vidal
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2020
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Realització editorial: FUOC

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit del titular dels drets.

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. L'inici de la Guerra Freda (1945-1960)	9
1.1. La definició de Guerra Freda: un concepte, diverses interpretacions	10
1.2. La preparació de l'ordre bipolar: les conferències entre els tres grans (<i>The Big Three</i>)	12
1.3. La divisió en blocs	14
1.4. La Xina durant la Guerra Freda: qui va perdre la Xina?	16
1.5. La recuperació del Japó: d'enemic vençut a aliat imprescindible	19
1.6. La guerra de Corea i la divisió de la península	25
2. L'evolució de la Guerra Freda: l'adaptació del Japó i de la Xina en el context bipolar	28
2.1. El Japó com a nova potència econòmica i la doctrina Guam	28
2.2. La diplomàcia triangular de Mao	34
Exercicis d'autoavaluació	41
Solucionari	44
Bibliografia	45

Introducció

Com hem apuntat en el primer mòdul, un dels elements clau de continuïtat en l'ordre regional asiàtic actual és precisament el **llegat de la Guerra Freda**. La fi de la Segona Guerra Mundial va donar pas a una època d'enfrontament entre els Estats Units i la Unió Soviètica i va produir un ordre internacional bipolar que va ser especialment intens a l'Àsia oriental, on la Guerra Freda va viure els episodis més calents de la contesa. En el cas d'Europa, el final del sistema bipolar va modificar l'estructura del continent, i la creació de la Unió Europea va permetre la culminació d'un període de pau i prosperitat sense precedents en la història del continent.

En canvi, a l'Àsia oriental, la desaparició de la Unió Soviètica no només no ha acabat amb les rivalitats de la zona, sinó que la competició entre les potències s'ha exacerbat en els darrers vint anys. Per aquest motiu, abans d'analitzar en el darrer mòdul quina és la situació actual de la zona, resulta del tot indispensable estudiar el període que precedeix l'actual i que ha deixat una empremta més profunda a la regió de l'Àsia oriental: la Guerra Freda.

Ara bé, com apunta Derek McDougall (2016, pàg. 12-18), afirmar que la Guerra Freda fou l'única narrativa dominant durant aquest període seria una sobresimplificació. Algunes dinàmiques i temàtiques durant aquest període que escapen de la simple classificació de «temes de la Guerra Freda» foren el nou paper que va tenir el Japó després de la guerra, la tercera via proposada per Mao i que intentava liderar un tercer món que escapés del comunisme soviètic, l'emergència del Sud-est asiàtic, la descolonització de la zona, o el moviment de països no-alineats liderats per alguns països com l'Índia, Egipte o Iugoslàvia.

En aquest mòdul analitzarem en primer lloc el període que va de 1945 a 1960 i la divisió del món en dues zones d'influència. Si bé en un primer moment el focus d'atenció dels Estats Units a la zona de l'Àsia-Pacífic està centrat en la democratització i desmilitarització del Japó per evitar una tercera guerra mundial, amb l'inici de la Doctrina Truman –que donarà pas a l'inici oficial de la Guerra Freda–, Washington establirà uns nous objectius. Per al bloc capitalista, l'objectiu primordial havia de ser contenir el comunisme allà on fos necessari, i per a aquesta fita es requeria que el Japó estigués en tot moment al bàndol estatunidenc, especialment després de perdre l'aliança amb la Xina.

Precisament la proclamació de la República Popular de la Xina l'1 d'octubre de 1949 suposà un gran revés per a l'estratègia asiàtica dels Estats Units a la zona, igual com ho serà en el seu moment el trencament de les relacions amb l'Iran dels aiatol·làs el 1980. Ara bé, com veurem al final del mòdul, si bé la

Unió Soviètica va interpretar en un primer moment la victòria de Mao com un estímul a la seva revolució comunista mundial, l'aliança de la Xina amb els Estats Units el 1970 suposarà un daltabaix en el món comunista.

A continuació, vegem l'inici de la guerra.

Objectius

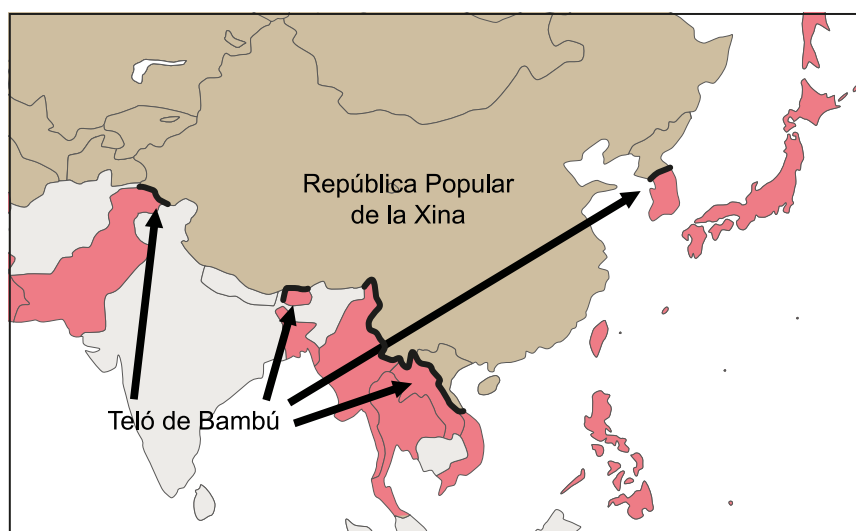
Al final del mòdul, els estudiants podran ser capaços de:

- 1.** Estudiar i identificar els **principals fets** que van ocórrer a la zona de l'Àsia oriental durant el període històric de la Guerra Freda.
- 2.** Analitzar les principals **dinàmiques** que es van produir a la zona de l'Àsia oriental, i identificar quins episodis van marcar profundament els actors de la zona.
- 3.** Analitzar els tres **actors principals de la zona** –els Estats Units, la Xina i el Japó– i quines són les seves relacions amb la resta d'actors durant la Guerra Freda.
- 4.** Identificar els diferents canvis en l'**estructura de poder** de la zona que es van produir durant el període de la Guerra Freda: des de la pèrdua de la Xina, el cisma sinosoviètic, el manteniment de la península coreana en dos blocs, el paper del Japó com a aliat indispensable dels Estats Units o l'apropament entre la Xina i els Estats Units.

1. L'inici de la Guerra Freda (1945-1960)

En el període que va de 1940 a 1950 es va produir l'inici de la **confrontació bipolar** entre les dues superpotències. Aquest enfrontament tindrà com a camp de batalla principal l'Àsia oriental, on la Unió Soviètica i els Estats Units hauran de reaccionar davant la guerra civil xinesa (1945-1949), la guerra de Corea (1950-1953) i la guerra del Vietnam (1955-1975). Mentre Europa quedava dividida en dues parts separades per un «teló d'acer», a l'Àsia oriental la «teló de bambú» partiria la regió en dues zones: els països comunistes –la Xina, Mongòlia, Corea del Nord, i després Laos i el Vietnam– i els països no comunistes de la zona del Nord-est i Sud-est asiàtic.

Mapa de la divisió de l'Àsia oriental en dues parts

En aquest apartat, en primer lloc, es definirà el concepte de Guerra Freda i se'n descriuran les característiques principals. A continuació s'explicarà quins van ser els acords i les trobades entre els aliats per preparar l'ordre de postguerra freda, i, en especial, la reconfiguració de l'ordre regional asiàtic. Seguidament, s'explicarà el conflicte civil que va enfrontar els partidaris del Partit Comunista Xinès liderats per Mao Zedong, i els que defensaven al Partit Nacionalista Xinès (Kuomintang) del general Chiang Kai Shek.

En la segona part de l'apartat, analitzarem el paper que el Japó tindrà a partir d'aleshores com a amic aliat dels Estats Units, i l'establiment –imposat– d'una constitució pacifista. Resultarà essencial analitzar com el país va haver de fer front a les primeres contradiccions entre la nova constitució pacifista que el feia renunciar a la guerra, i les demandes dels Estats Units, un cop iniciada la Guerra Freda, perquè participés de la seva estratègia de seguretat a la zona. A més, identificarem com el Japó es va convertir en una superpotència econòmica gràcies a l'anomenat «miracle econòmic». Finalment, acabarem aquest apartat narrant el primer episodi de guerra calenta que es va produir durant

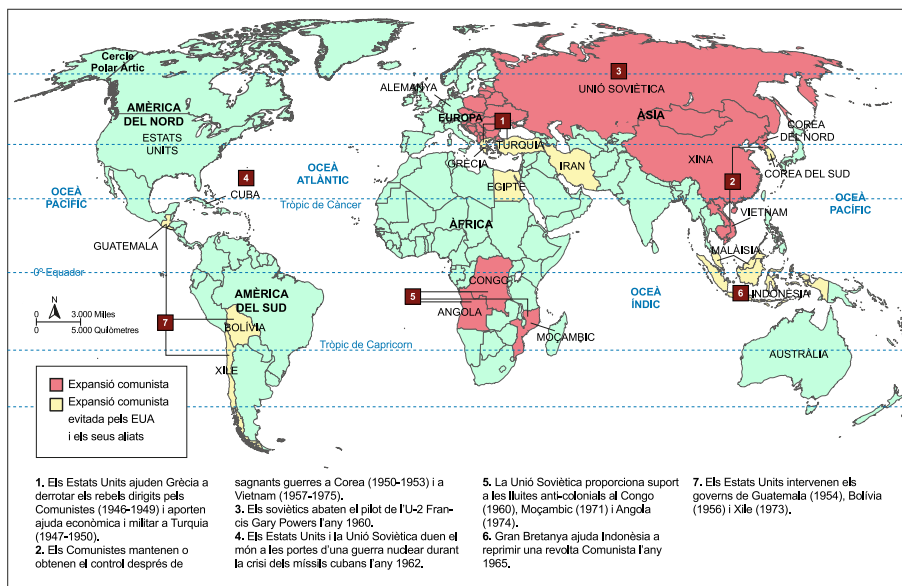
l'etapa bipolar: la guerra de Corea (1950-1953), un enfrontament civil en el qual les grans potències –els Estats Units, la Unió Soviètica, i després la Xina de Mao– van aplicar per primer cop la famosa «teoria de la contenció», o del dominó, del president estatunidenc Harry Truman.

1.1. La definició de Guerra Freda: un concepte, diverses interpretacions

Abans de parlar de la Guerra Freda cal definir-ne el concepte. Durant quasi quaranta anys les relacions internacionals van estar dominades pel conflicte ideològic entre les dues superpotències que van sorgir com a grans triomfadores de la Segona Guerra Mundial: la Unió Soviètica i els Estats Units. Mentre la Unió Soviètica representa el model polític comunista i l'economia planificada, els Estats Units es van abanderar com a líders de l'economia de mercat i de la democràcia liberal. Vegem a continuació les seves característiques principals.

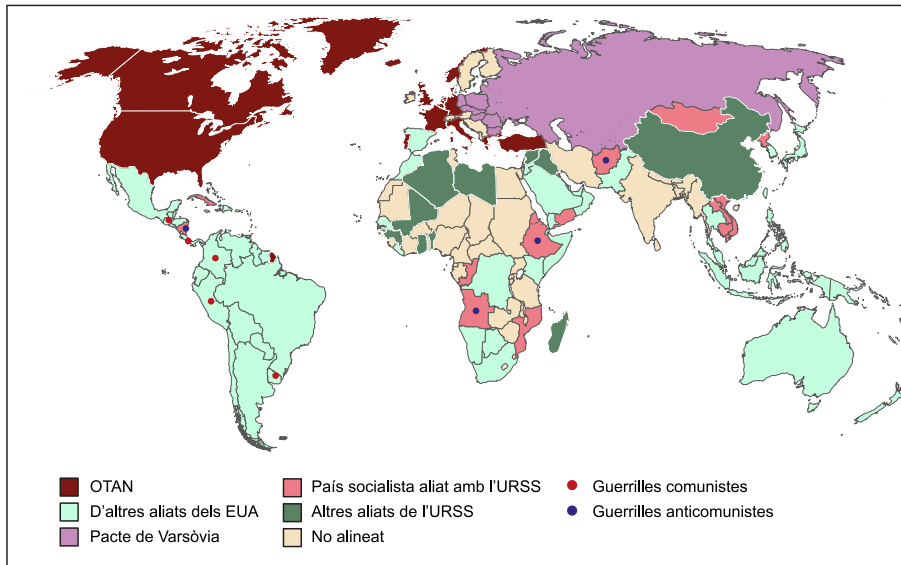
1) La Guerra Freda va tenir un **abast global**, i va afectar cadascun dels continents, i especialment, com analitzarem en aquest apartat, el continent asiàtic.

Mapa dels principals conflictes durant la Guerra Freda (període 1948-1975)

2) Va dividir el món en **dos grans blocs antagònics** i ben definits. La pertinença a un bloc evitava poder formar part de l'altre. Només un petit grup, a partir de 1955 (Conferència de Bandung), reclamarà una posició de països no alineats, que serà molt difícil de mantenir.

Mapa de la divisió en dos blocs, els països neutres i els no alineats.

Font: <https://www.deviantart.com/gamekiller12/art/Alternate-Cold-War-Map-683811559>

D'altra banda, cada un dels blocs no només es va defensar dels atacs de l'altre, sinó que va augmentar el seu **poder militar** per expandir-se a altres territoris. La seguretat d'un dels blocs s'aconseguia a costa de la seguretat de l'altre.

3) Per aconseguir els seus objectius van recórrer a tots els **mitjans** que tenien a la seva disposició, ja sigui amb les guerres indirectes –anomenades en anglès *proxy wars*–, la propaganda ideològica, la subversió, la competició militar i tecnològica o l'espionatge.

Cartell de propaganda de la forma de vida nord-americana

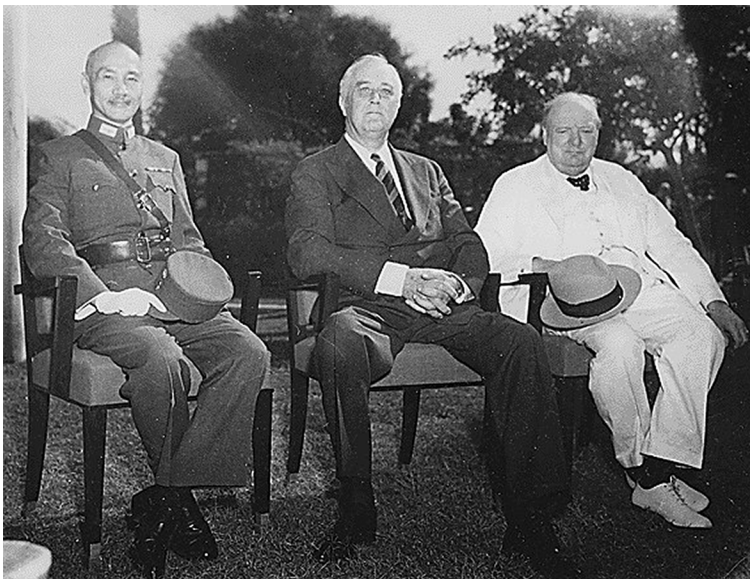
4) La característica principal d'aquesta competició antagònica entre dues grans superpotències és que, a diferència d'altres períodes, **no hi va haver mai un conflicte directe** entre les forces armades soviètiques i estatunidenques. Com va definir-ho Raymond Aron, es tractava d'una guerra improbable, però a la vegada d'una pau impossible.

1.2. La preparació de l'ordre bipolar: les conferències entre els tres grans (*The Big Three*)

L'ordre de Guerra Freda es va gestar en una sèrie de conferències que va reunir els **tres grans** (*The Big Three*) líders: el president nord-americà Franklin Roosevelt, el primer ministre britànic Winston Churchill i el líder soviètic Iosif Stalin. Tant a la conferència de Moscou (1943), el Caire (1943), Teheran (1943), Ialta (febrer de 1945) com a la de Potsdam (juliol de 1945) es va discutir i negociar com havia de ser l'ordre de postguerra: la repartició d'Europa, d'Àsia, la formació d'aliances o la creació de les Nacions Unides.

En la **conferència del Caire** es va acordar, per una banda, permetre la independència de Corea, i, per l'altra, que el Japó, un cop vençut, tornés les possessions que havia adquirit durant la seva aventura colonial (retrocedir al mapa de 1914). A més, el líder del Partit Nacionalista Xinès, Chiang Kai Shek, va rebre la promesa que Manxúria, Formosa i les illes Pescadores serien restituïdes al territori de la República Xinesa. Com a colofó, els tres líders demanaven la rendició total i sense condicions del Japó, i traçaven un pla per, en cas que no ho fes, derrotar l'enemic al teatre d'operacions de la zona entre la Xina-Myanmar-Índia.

La conferència del Caire (1943) entre Chiang Kai Shek, Roosevelt i Churchill.

A Ialta (febrer de 1945) els *Big Three* es van tornar a reunir, a banda de parlar sobre la rendició d'Alemanya, per discutir sobre les operacions per alliberar el Pacífic, entre les quals hi havia plans específics per a Filipines i Okinawa. A més, Stalin prometia entrar en guerra contra el Japó dos o tres mesos després de derrotar Alemanya, ja que calia recuperar forces abans d'enviar l'Exèrcit Roig a la zona. Ara bé, Stalin demanava tres condicions per entrar en guerra, en el que s'ha conegut com el **Protocol Secret de Ialta** (Miller i Wich, 2011).

- 1) En primer lloc, mantenir l'estatus de la República de Mongòlia com a país comunista.
- 2) Restaurar els drets soviètics violats després de la guerra de 1905. Això significava retornar a Rússia la part sud de les illes Sajalín.
- 3) Retornar als russos totes les illes Kurils incorporades a l'Imperi japonès des del segle XIX.

A la **Conferència de Potsdam** (Berlín) de juliol de 1945, els tres líders aquest cop estaven representats per Stalin, Harry Truman –que substituïa Roosevelt, que acabava de morir– i pel primer ministre Clement Attlee, que substituïa Churchill, un cop derrotat a les eleccions celebrades al Regne Unit. El 26 de juliol d'aquell any, els Estats Units, el Regne Unit i la Xina de Chiang Kai Shek reiteraven tots els punts de la Declaració del Caire, i un cop l'alemanya nazi havia estat derrotada, els aliats van decidir l'estratègia per derrotar el Japó. A diferència d'aquesta, però, Truman va insinuar a Stalin que els Estats Units posseïen una arma molt poderosa que serviria per posar fi a la guerra a la zona del Pacífic.

Finalment, amb el llançament de les dues bombes atòmiques, el Japó es va rendir incondicionalment, i el 15 d'agost de 1945 acabava així una guerra que havia produït més de setanta milions de morts, entre les quals hi havia cinquanta milions de civils. A més, la derrota del Japó i la consegüent ocupació del país per part dels Estats Units (1945-1951) va posar fi al conflicte sinojaponès, una guerra que havia produït la mort de més de vint milions de civils xinesos.

Destrucció a la ciutat d'Hiroshima, agost de 1945

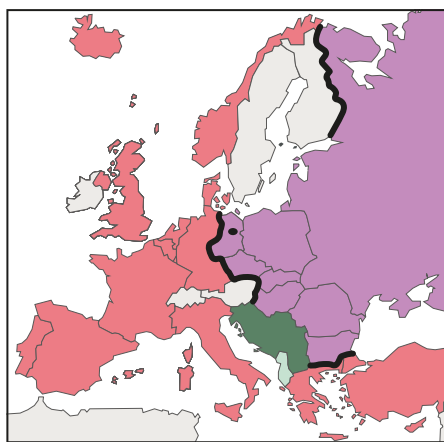
Bibliografia

Per obtenir més informació sobre el protocol secret de la conferència de Ialta, consulteu la bibliografia següent: Protocol Secret de la Conferència de Ialta (11 de febrer de 1945). Department d'Estad dels Estats Units, Foreign Relations of the United States (vol. 3, part 2). Washington DC: US Government Printing Office, 1955.

1.3. La divisió en blocs

La primera conseqüència del final de la guerra fou la divisió d'Alemanya en quatre zones que es van repartir entre les grans potències, Estats Units, França, Regne Unit i la Unió Soviètica. A més, Europa quedarà dividida en dues parts, la part occidental, controlada pels Estats Units, i la part oriental, que va quedar sota l'àrea de la influència soviètica. Aquest seria l'inici d'un període de confrontació entre les dues potències que es reproduiria en tot el planeta. Com afirmava el president Churchill en una conferència a Fulton, Missouri: «Des de Stettin, al Bàltic, fins a Trieste, l'Adriàtic, ha caigut sobre el continent europeu un **teló d'acer**».

Mapa amb el teló d'acer assenyalat

Aquesta enemistat estava produïda, per una banda, pel llançament del pla de reconstrucció europea ideat pels Estats Units, l'anomenat **Pla Marshall** (1947), una estratègia que es podia fer extensible a qualsevol país que abraçés els principis democràtics i d'economia de mercat. Això, segons els soviètics, podia suposar un avanç del bloc capitalista cap a les fronteres soviètiques, fet que produiria una greu amenaça a la seguretat de l'Imperi soviètic. Per als Estats Units, la política soviètica envers l'Est d'Europa no només significà un intent per aconseguir que aquests països se situessin sota l'òrbita soviètica, sinó que amenaçava alguns països de l'Europa occidental com la mateixa Alemanya, Finlàndia, Àustria o Polònia –considerada prooccidental.

La reacció dels Estats Units al que alguns historiadors han anomenat com el desig soviètic d'avançar cap a l'oest, va ser l'establiment de la **Doctrina Truman**, en honor al president dels Estats Units. En un discurs al Congrés dels Estats Units, Truman afirmava que la naturalesa expansiva de l'Imperi soviètic requeria establir una contenció del poder soviètic allà on fos necessari. Per aquest motiu demanava al Congrés aprovar un paquet de mesures econòmiques per ajudar els grecs i els turcs a combatre les guerrilles comunistes. Era l'inici de la Guerra Freda.

Truman dirigint-se al Congrés dels Estats Units per sol·licitar ajuda econòmica per a Grècia i Turquia

La situació de les principals potències després de la Segona Guerra Mundial a la zona de l'Àsia oriental era la següent. Els **Estats Units** s'havien convertit en la potència més poderosa del planeta, la primera potència econòmica, i la seva superioritat militar i econòmica es traslladava també a altres àmbits com el tecnològic, que li va permetre desenvolupar les primeres bombes atòmiques. A l'Àsia oriental els Estats Units van decidir desplegar no només soldats, sinó establir les primeres bases militars al Japó o a Corea del Sud. El factor que millor explica la presència dels Estats Units a la regió és la necessitat de proporcionar seguretat als seus aliats i evitar un efecte dominó o contagi dels països comunistes envers els aliats americans. Dit d'una altra manera, per assegurar la seguretat nacional del país, havien d'assegurar la seguretat mundial. Pensar localment, però actuar globalment.

D'altra banda, la **Unió Soviètica** va aconseguir una victòria aclaparadora contra l'Alemanya nazi i l'Exèrcit Roig controlava ja l'Europa oriental i constituïa la força terrestre més poderosa que s'havia vist mai. El paper de Moscou havia estat clau per l'esdevenir de la guerra, i els més de vint milions de russos morts en la contesa havien permès a Stalin no només prestigi sinó legitimitat per estendre la seva zona d'influència en zones d'Europa oriental, central i de l'Àsia, com la República de Mongòlia. Així, el model soviètic gaudia d'un fort atractiu per a les forces més populars i constituïa una alternativa al model capitalista liberal, especialment a la zona de l'Àsia oriental.

La situació a la zona de l'Àsia oriental era, l'any 1945, de destrucció, misèria i fam.

Situació de la ciutat de Manila, Filipines, el 1945

1.4. La Xina durant la Guerra Freda: qui va perdre la Xina?

Fins al 1945, la Xina es trobava en una situació de guerra civil, a la qual calia afegir la Segona Guerra Mundial i la guerra amb el Japó. Durant poc més d'un any, les tropes nacionalistes i comunistes van unir esforços per frenar l'avanç territorial de les tropes japoneses a les zones costaneres, el nord i el centre de la Xina. No obstant això, l'aliança entre nacionalistes i comunistes va començar a afeblir-se a partir de 1938, quan començaren a lluitar entre ells pel control intern del país. Inicialment, els nacionalistes rebien l'ajuda econòmica i militar dels Estats Units i les potències aliades. Els comunistes, en canvi, es beneficiaren del suport logístic i militar de la Unió Soviètica, preocupada per augmentar les seves àrees d'influència. A partir de llavors, els enfrontaments entre nacionalistes i comunistes es van fer més visibles i les forces de Mao Zedong van avançar per sobre de les forces del Kuomintang del general Chiang Kai Shek.

Després d'una llarga guerra civil que durà de 1945 a 1949, i d'unes campanyes militars exitoses en l'anomenada Gran Marxa de Mao, l'1 d'octubre de 1949 Mao Zedong proclamava des de la plaça Roja la República Popular de la Xina. Els Estats Units, contra pronòstic, perdien el seu principal i natural aliat a la zona de l'Àsia oriental. Una de les preguntes que han quedat sense resposta i que reflecteix aquesta pèrdua és: *Who Lost China?*

Historiadors de diverses generacions i escoles han intentat identificar els motius que expliquen que els Estats Units perdessin un dels aliats essencials a l'Àsia. Sobre aquesta interpretació hi ha dues línies d'interpretació, tal com assenyalen Miller i Wich (2011). En primer lloc, alguns historiadors i acadèmics de les relacions internacionals com el mateix Hans Morgenthau han assumit que es va tractar d'un error de càlcul de les autoritats nord-americanes, que fo-

ren massa idealistes a l'hora de pensar que es podria produir una aliança entre comunistes i nacionalistes que perduraria durant el temps. En el seu prefaci al llibre de Tan Tsou, *America's Failure in China 1941-1950*, Morgenthau afirma:

«La nostra anàlisi es fonamenta en la creença que un factor es converteix en decisiu quan és determinant per a l'èxit i el fracàs de la política xinesa dels Estats Units des de l'inici de la política de portes obertes fins a la vigília de l'ofensiva de Corea del Nord. Aquest és el desequilibri entre fi i mitjà. D'una banda, aquest desequilibri es pot veure com una manca de voluntat i incapacitat d'utilitzar el poder militar de manera intencionada per assolir objectius polítics. D'altra banda, es pot veure com la falta de voluntat d'abandonar objectius no assolits per evitar veure's involucrat en una causa impossible».

En aquestes paraules es mostren, per una banda, els errors de càlculs dels Estats Units a l'hora de calibrar quina havia de ser la seva posició davant la guerra, i quina la seva aproximació, si idealista o realista. A més, a l'hora d'explicar l'èxit de Mao en derrotar els nacionalistes, posa el focus en el factor extern més que en factors domèstics.

Per altres especialistes de la guerra civil xinesa (Barbara Tuchman), no només es va decantar pel suport de potències estrangeres, sinó que s'explica fonamentalment per factors domèstics. En paraules de l'historiador Joseph Stilwell, tractant d'entendre per què els Estats Units van perdre la Xina:

«La Xina era un problema per al qual els nord-americans no tenien solució. Al final, la Xina va fer el seu propi camí com si els americans no haguessin arribat mai».

Per a aquests historiadors de les teories del «nacionalisme agrari», els motius cal cercar-los no només en les campanyes militars de Mao, sinó en la capacitat que va tenir el líder d'unir els camperols en un moviment revolucionari. En paraules de Miller i Wich (2011), es tractava d'un moviment «del camp, agrari i nacionalista independent de les ajudes o lleialtats foranes».

El triomf del Partit Comunista a la Xina continental va forçar el trasllat de gran part del govern del Kuomintang a l'illa de Taiwan en un exili que estava ideat per recuperar la Xina continental en un període de temps curt. Mentre això no passava, el dictador Chiang Kai-Shek va establir el seu govern a l'illa i va promoure una sèrie de polítiques caracteritzades per un elevat nivell de corrupció i per l'ús de la repressió militar a l'hora de frenar les revoltes populars. Internament, una part de la població taiwanesa es va negar a acceptar l'autoritat política del Kuomintang.

Malgrat que la Unió Soviètica i la Xina ja havien mantingut diferències de tipus ideològic des de l'inici de la creació de la República, Mao va cercar en Stalin un aliat per sobreviure en el context de la Guerra Freda. El 14 de febrer de 1950 i després que Mao visités Stalin a Moscou, els dos països van signar el **Tractat d'Amistat, Aliança i d'Assistència Mútua Sinosoviètic**, un acord que permetia a la Xina esdevenir un aliat de la Unió Soviètica, i aquesta, a canvi,

Bibliografia

Tan Tsou (1963). *America's Failure in China, 1941-1950*. Chicago: Chicago University Press.

Bibliografia

Barbara Wertheim Tuchman (1971). *Stilwell and the American Experience in China, 1911-45*. Nova York: MacMillan.

li proporcionava suport militar en cas d'un atac per part dels Estats Units o el Japó. A més, l'acord suposava un paquet de préstecs milionaris de la Unió Soviètica a la Xina, que estava devastada després d'anys de guerra.

Ara bé, les desavinences entre ambdues potències, àvides de poder i d'eixamplar llurs respectives àrees d'influència, es faran cada cop més evidents. Aquestes diferències es manifesten durant la guerra de Corea especialment per les discrepàncies que mantenien Stalin i Mao sobre la guerra. El punt d'inflexió en la relació es produirà després de la mort d'Stalin el 1953 i el **procés de desestabilització** iniciat pel seu successor, Nikita Khrushxov, que va criticar amb fermeza les atrocitats comeses per Stalin. Mao, temorós que aquest procés de crítica pogués acabar amb el seu lideratge, va acusar Khrushxov de revisionista.

El **Gran Salt Endavant** (1959), un pla econòmic per desenvolupar la indústria, havia estat no només un estrepitós fracàs, sinó que va produir una gran fam que va causar la mort de més de vint milions de xinesos, segons estimacions d'alguns historiadors. Aquest pla econòmic va acabar produint encara més xocs amb Moscou i els soviètics es van negar a proporcionar la tecnologia necessària per fabricar armes nuclears. Els xinesos acusaren els soviètics de voler-los perjudicar, i aquests van acusar els xinesos de voler liderar un grup de països del tercer món fora de l'òrbita soviètica. Les diferències ideològiques sobre l'aplicació i la pràctica del marxisme-leninisme eren ja pràcticament insalvables. La competició pel lideratge ideològic del món comunista era ja evident.

Cartell propagandístic del Gran Salt Endavant

Formalment, la ruptura sinosoviètica es produeix després del rebuig de Khrushov de donar suport a Mao en la crisi de l'estret de Taiwan. Els soviètics van demanar la retirada immediata de tots els tècnics i experts establerts a la Xina i cancel·lava *sine die* els diferents projectes de cooperació existents entre tots dos països.

1.5. La recuperació del Japó: d'enemic vençut a aliat imprescindible

La participació del Japó a la guerra va estar precedida de diverses dècades de conflictes territorials i d'una lluita pel poder regional. A mitjan 1937, el Japó es va llançar a una guerra oberta contra la Xina i aquesta acció va ser interpretada com un clar gest d'enemistat per part dels Estats Units, que va veure agreujades les seves sospites amb l'adhesió del país nipó al pacte tripartit de 1940 amb Alemanya i Itàlia, i la seva reclamació de les bases militars a la Indoxina francesa.

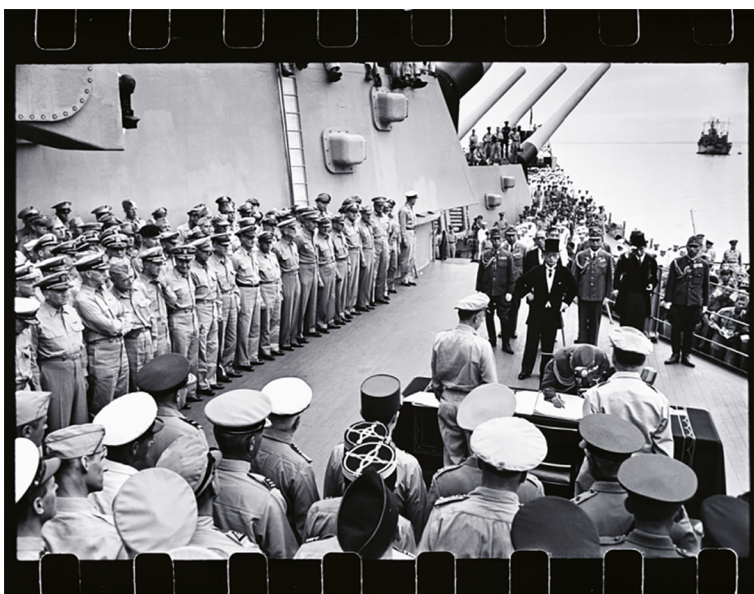
Amb tot, el factor determinant de l'entrada del Japó a la Segona Guerra Mundial es va produir el desembre de 1941. Prèviament a la declaració de guerra, l'aviació nipona va atacar per sorpresa la base de Pearl Harbour situada a Hawaii poc després d'envair diverses illes i alguns territoris com Hong Kong o la península de Malacca al Sud-est asiàtic. L'avanç de les tropes japoneses va desembocar en pocs mesos en la configuració d'un vast imperi colonial, materialitzant la Gran Esfera de Coprosperitat de la Gran Àsia Oriental (大東亜共栄圏 *Dai-tō-a Kyōeiken*).

La Gran Esfera de Coprosperitat de la Gran Àsia Oriental

Tot i els esforços de les tropes japoneses per mantenir el seu domini, aquestes ambicions expansionistes es van veure definitivament truncades el 1945 amb els bombardejos d'Hiroshima i Nagasaki, que van posar fi a la guerra i precipitaren la inevitable rendició del Japó entre agost i setembre de 1945. L'acord de rendició, signat el 2 de setembre de 1945 al portaavions Missouri ancorat a la badia de Tòquio, va implicar la pèrdua de gairebé totes les seves colònies, la pèrdua de la seva autonomia política interna, l'ocupació del país per part de les tropes aliades, la seva plena renúncia a la guerra (per l'article 9 de la Constitució), la redefinició de la seva sobirania territorial i un programa conjunt de desmilitarització i democratització sota l'autoritat del general nord-americà Douglas MacArthur.

Portaavions Missouri ancorat a la badia de Tòquio (1945)

Seguint les indicacions del general MacArthur, l'emperador Hirohito va acceptar la renúncia al seu caràcter diví, l'anomenada *Ningen sengen* (人間宣言), o Declaració d'Humanitat de l'1 de gener de 1946. En aquesta declaració l'emperador va negar que la família imperial tingués ascendència divina directa amb la deessa Amaterasu. L'emperador deixava de ser un *arahitogami* (現人神) o déu en forma humana. En paraules de l'edicte:

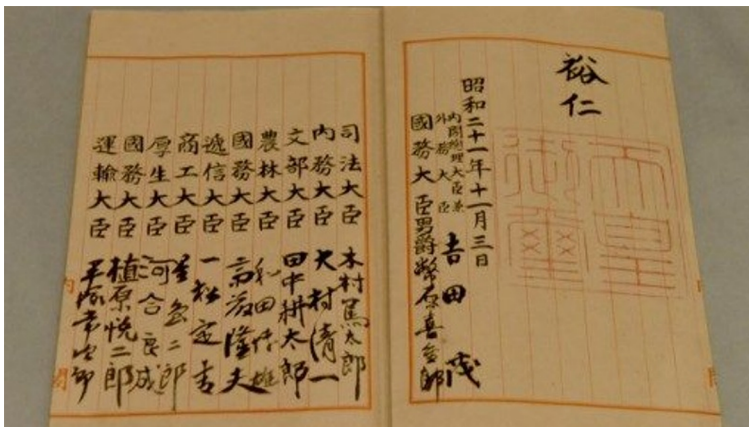
«Els vincles amb la nostra gent sempre han estat la confiança i l'afecte mutus. No depenen de simples llegendes i mites. No prediquem la falsa concepció que l'Emperador és diví i que el poble japonès és superior a les altres races i que està destinat a governar el món».

Després d'uns mesos d'intensa activitat entre el general Douglas MacArthur i el primer ministre Yoshida, el 3 de novembre de 1946 es promulgava una nova Constitució que entrà en vigor el 3 de maig de 1947. La Constitució, malgrat ser presentada com una revisió de l'anterior Constitució Meiji (1868), havia estat redactada en anglès per les autoritats nord-americanes i posteriorment traduïda al japonès, per finalment ser debatuda formalment per la Dieta. El capítol 1 fou en un principi el més controvertit, ja que lluny de responsabilitzar l'emperador dels crims comesos per l'Imperi japonès, el situava com a sím-

bol de l'Estat i de la unitat del poble japonès (article 1). A canvi de mantenir la figura de l'emperador i convertir el Japó en una monarquia parlamentària constitucional, el primer ministre Yoshida va acceptar la inclusió del famós article 9 de la Constitució. Segons aquest:

«Aspirant sincerament a una pau internacional basada en la justícia i l'ordre, el poble japonès renuncia per sempre a la guerra com a dret sobirà de la nació i a l'amenaça o a l'ús de la força com a mitjà de solució en disputes internacionals. (2) Amb l'objecte de dur a terme el desig expressat en el paràgraf precedent, no es mantindran d'ara endavant forces de terra, mar o aire com tampoc cap altre potencial bèl·lic. El dret de bel·ligerància de l'Estat no serà reconegut».

Constitució del Japó

Només amb un article, el Japó renunciava per sempre a l'ús de la força per resoldre les controvèrsies internacionals, i a la vegada rebutjava tenir forces bèl·liques de cap tipus. El dret de bel·ligerància no li era reconegut. Ara bé, l'evolució de la Guerra Freda, i el fet que els Estats Units requerissin al Japó un major paper en l'esfera de seguretat, va portar el govern japonès a interpretar que això no contradeïa l'article 51 de la Carta de les Nacions Unides, que permet als estats l'ús de la legítima defensa davant d'atacs de tercers països.

El debat sobre la conveniència de canviar l'article es va resoldre quan l'any 1954 la Dieta Nacional va aprovar la Llei de creació de les Forces d'Autodefensa japoneses en virtut de l'article 51 de la Carta de les Nacions Unides, que justifica el dret d'autodefensa. Per al govern japonès, el fet de renunciar per sempre a la guerra no impedia que el Japó pogués exercir el seu dret a l'autodefensa individual recollit a la Carta.

El període d'ocupació nord-americà es va perllongar des de la fi de la guerra fins a l'any 1951, data en què el Japó i tots els aliats van signar el **Tractat de San Francisco**. La Unió Soviètica i la major part dels països del bloc comunista no assistiren a la trobada. En primer lloc, aquest acord va permetre al país asiàtic recuperar la seva plena sobirania i impulsar la normalització de les relacions diplomàtiques entre el Japó i la major part de les potències aliades contra les quals havia batallat tan sols una dècada abans. En segon lloc, el Japó acceptava formalment el desmantellament del seu Imperi, i reconeixia la independència

de Corea, a més de renunciar a qualsevol dret adquirit sobre les illes Pescadors, Kurils, Paracel i Spratly. En tercer lloc, Tòquio renunciava als drets especials adquirits a la Xina i, per últim, permetia que l'illa d'Okinawa quedés sota tutela nord-americana.

Les illes Okinawa

Les illes Okinawa van ser retornades al Japó el 1972. La sobirania de les Kurils, però, continua sent motiu de disputa entre les autoritats nipones i russes, i és el factor principal que tots dos països no hagin signat un Tractat de Pau.

Signatura del Tractat de San Francisco per part del primer ministre Yoshida (1951)

Les **relacions entre els Estats Units i el Japó** durant la Guerra Freda es van caracteritzar per tres factors: la creixent interdependència econòmica, l'asimetria de les parts (durant gran part del període els Estats Units van dirigir el curs de la relació), i el benefici mutu, ja que el Japó va esdevenir un aliat en la contenció del comunisme i un espai geogràfic on poder establir les seves bases i operacions militars a la regió. Gràcies a la protecció nord-americana, el país nipó va poder concentrar-se en la reconstrucció de la seva economia. Aquestes relacions van suposar un element clau d'**estabilitat regional**, ja que un Japó aliat i controlat pels Estats Units deixava de ser un perill imminent per als seus veïns, fet que va reduir la tensió i la desconfiança i augmentà al mateix temps la seguretat regional. Finalment, l'esclat de la guerra de Corea el 1950 va posar de manifest el valor geoestratègic que tenia el Japó per als Estats Units: les tropes aliades estacionades en aquest país es podien traslladar amb rapidesa a qualsevol lloc que requerís iniciar una guerra.

Els mateixos dies que se signava el Tractat de Pau, els Estats Units i el Japó signaven un **Tractat de Seguretat** en el qual s'establien en només cinc articles les relacions de seguretat que havien de regir tots dos països. En el seu article 1, el Japó acceptava l'establiment de forces de terra, mar i aire nord-americanes en territori japonès que havien de ser utilitzades per contribuir al manteniment de la pau i la seguretat a l'Àsia oriental. Els Estats Units proporcionarien, a canvi, seguretat a l'illa. Ara bé, en cap part de l'articulat s'explicitava que aquest compromís fos d'obligatori compliment, per la qual cosa l'acord fou titllat des d'un principi de clarament asimètric en detriment dels interessos japonesos.

Per mirar de corregir aquesta asimetria, el 1960 i enmig de multitudinàries protestes en contra, es va revisar el Tractat de Seguretat. L'aleshores president Eisenhower i el primer ministre Kishi (avi del primer ministre Shinzo Abe) van acordar el **Tractat de Cooperació Mútua i Seguretat** –com es coneixeria el tractat– i en van incloure un nou article. En l'article 5 del nou tractat es reconeixia que, en cas d'atac armat contra el Japó, els Estats Units haurien de respondre per defensar el país nipó. Aquest article vinculava, doncs, jurídicament els Estats Units amb la seguretat de l'arxipèlag.

La política exterior del Japó seria, durant tota la postguerra freda, la d'un país mercantilista però lleugerament armat, com diria el mateix ministre Yoshida. La **Doctrina Yoshida**, en definitiva, es caracteritzaria per cinc punts.

1) La *keizaichuūshinshugi* (經濟中心主義) o «**concentració en l'economia**». Segons aquest primer principi, el Japó havia de concentrar-se en els aspectes econòmics, tornar a aixecar la seva indústria i evitar aquelles qüestions polítiques que poguessin malmetre el seu interès nacional. Romandria la idea que el Japó era un gegant en l'economia i un nan en els aspectes polítics.

2) Vinculat amb el primer punt, el Japó aplicaria el principi de *seikei bunri* (政経分離) o «**principi de separació de l'economia de la política**». El Japó tractaria de no ficar-se en els afers interns dels països, i centrar-se en les relacions de tipus econòmic o comercial. Això el va portar a tenir relacions comercials amb països amb els quals tenia una gran desavinença ideològica, com la Xina, o amb dictadures de dretes com Indonèsia.

3) La doctrina apostava perquè el Japó es convertís en un *watashiyaku* o «**pont d'unió entre Occident i Orient**». Tanmateix, aquest principi declaratiu que situava el Japó en un lloc intermedi era contradit per la pràctica, i el Japó es va convertir en un país clarament occidental.

4) La doctrina Yoshida apostava per una «**aliança militar amb els Estats Units**» (日米関係, *Nichibeikankei*), els quals assegurarien la defensa de l'illa en cas de ser atacats, i, a canvi, aquests aconseguien establir les bases militars en territori japonès.

5) Malgrat el principi pacifista de la Constitució, la Doctrina Yoshida, com hem vist, interpretava que el Japó podia, emparant-se en l'article 51 de la Carta de les Nacions Unides, dotar-se d'unes **Forces d'Autodefensa** amb capacitat no bèl·lica, sinó defensiva.

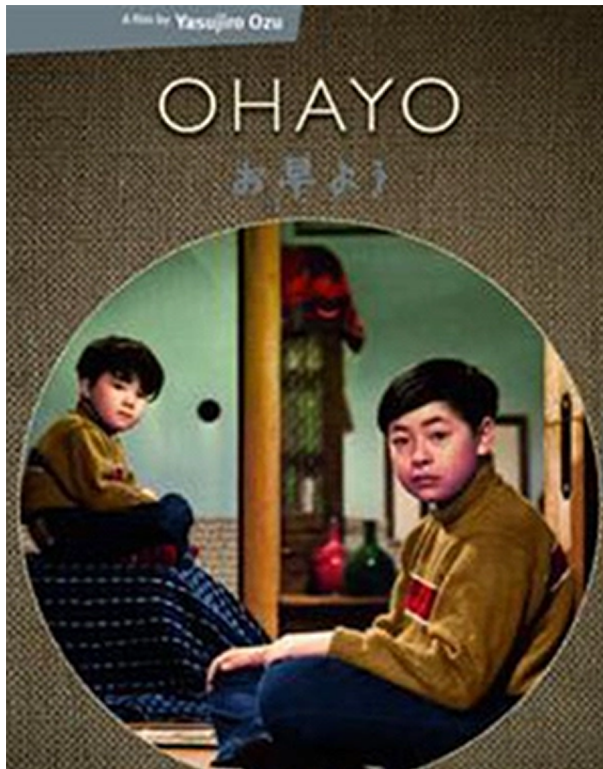
«Article 51 de la Carta de les Nacions Unides

Cap disposició d'aquesta Carta va en detriment del dret immanent de legítima defensa, individual o col·lectiva, en cas d'atac armat contra un membre de les Nacions Unides, fins que el Consell de Seguretat hagi pres les mesures necessàries per mantenir la pau i la seguretat internacionals. Les mesures preses pels membres en exercici del dret de legítima defensa seran comunicades immediatament al Consell de Seguretat, i no afectaran en cap manera l'autoritat i responsabilitat del Consell d'acord amb aquesta Carta per exercir en qualsevol moment l'acció que consideri necessària per tal de mantenir o restablir la pau i la seguretat internacionals.»

En el **pla econòmic**, l'efecte de la Segona Guerra Mundial sobre l'economia japonesa va ser devastador. Les nombroses pèrdues humanes es van veure acompanyades d'un augment espectacular de la taxa d'atur i de la destrucció total de nombroses indústries i habitatges, juntament amb una gran taxa d'inflació. Ara bé, aquesta situació va anar millorant gradualment gràcies a algunes reformes introduïdes pels nous governs. I aquesta recuperació es va veure impulsada per l'inici de la guerra de Corea el 1950. Les forces d'ocupació nord-americanes van requerir que les fàbriques japoneses d'armament tancades després de la Segona Guerra Mundial es possessin al seu servei i en plena capacitat productiva. Això va representar un gran estímul per a la producció. Segons el mateix primer ministre Yoshida, la guerra de Corea va ser, paradoxalment, un «regal dels déus». Al mateix temps, els nord-americans van impulsar el comerç japonès amb la resta de països de la zona, sobretot amb el Sud-est asiàtic.

Per pal·liar les pèssimes condicions en què havia quedat després de la Segona Guerra Mundial, el Japó es va basar en dos elements: les importants ajudes econòmiques procedents dels Estats Units i l'elevada capacitat tecnològica i de producció de la indústria pesant del país, resultat de la seva gran activitat durant el conflicte bèl·lic. Per descomptat, res d'això hauria estat possible sense una regeneració prèvia de la indústria japonesa. Des de 1946 s'havia anat creant al Japó un entramat d'institucions econòmiques, financeres i bancàries per tal d'estimular la recuperació econòmica. Aquestes mesures polítiques internes van ser acompanyades de l'esforç personal de la «generació de postguerra» que va treballar per superar el sentiment de culpabilitat i l'orgull nacional seriosament danyat tant per l'actuació a la guerra com per la derrota. Juntament amb les ajudes nord-americanes i la política governamental proteccionista japonesa, aquestes institucions van crear el marc bàsic que va facilitar el posterior enlairament econòmic del país.

Cartell de la pel·lícula *Bon dia (Ohayo)*, del director Yasujiro Ozu, en què s'explica la vida d'una família de classe mitjana de postguerra.

1.6. La guerra de Corea i la divisió de la península

La península coreana va ser l'escenari de la primera guerra oberta en el nou ordre internacional instaurat després de la Segona Guerra Mundial. Aquest conflicte es va produir tant per factors interns –l'enfrontament ideològic entre els habitants del nord i del sud–, com per factors externs, com el buit de poder creat després de la retirada del Japó o les tensions de l'època de la Guerra Freda.

Després de més de tres dècades de domini colonial i diversos anys d'enfrontaments, les tropes japoneses van abandonar la península coreana l'agost de 1945, tot just una setmana més tard dels tràgics bombardejos d'Hiroshima i Nagasaki. D'acord amb els pactes assolits a la Conferència de Potsdam de 1945, l'exèrcit estatunidenc va aconseguir el control de la zona sud de la península, mentre que les tropes soviètiques es van implantar a la zona nord. La retirada japonesa de Corea va despertar l'entusiasme dels coreans, però la difícil situació econòmica del país, el trontollós equilibri internacional de poders i les diferències ideològiques entre els mateixos ciutadans coreans, aviat produiria l'efectiva fractura del territori en dos països dividits pel paral·lel 38: la República de Corea del Sud i la República Popular Democràtica de Corea del Nord.

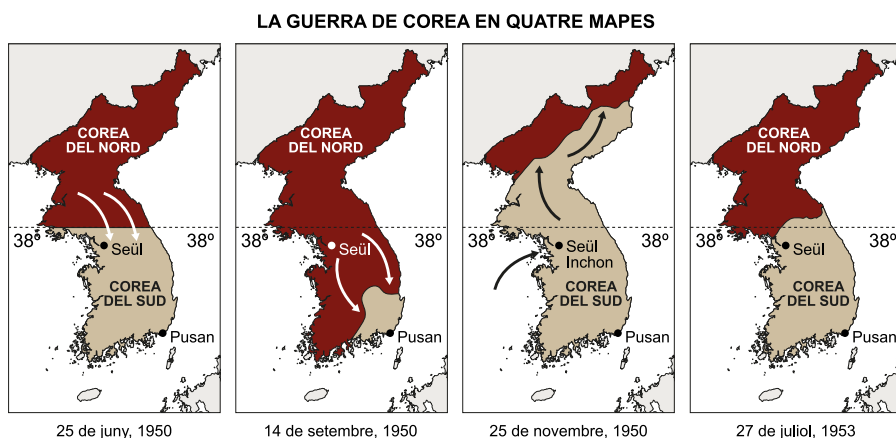
Un cop acabada la guerra, durant un període de transició les Nacions Unides van afavorir la celebració d'eleccions a la península amb l'objectiu d'establir una Corea unida. Ara bé, Stalin rebutjà la proposta, que va ser interpretada com una ingerència que no garantia que les eleccions fossin netes i justes.

Després de les eleccions celebrades el maig de 1948, el president electe Syngman Rhee proclamà la República de Corea del Sud el 15 d'agost de 1948, i el 9 de setembre Kim Sung-il proclamava la República Popular de Corea del Nord. Mentre al sud Syngman Rhee havia acumulat un poder absolut sota la façana d'una democràcia liberal, al nord el líder Kim Sung-il, líder del Partit Comunista, va instaurar un règim comunista i una dictadura del proletariat.

Durant els últims anys de la dècada dels quaranta, les desavinences ideològiques i polítiques entre els dos països es van anar fent cada cop més intenses. Finalment, el juny de 1950, l'exèrcit comunista del nord va llançar una ofensiva sorpresa contra les tropes del sud, amb l'esperança que els nord-americans no podrien intervenir a temps per frenar l'avenç i els nord-coreans podrien aplicar una política de *fait accompli*. Aquesta ofensiva va marcar l'inici d'una guerra entre tots dos països a la qual aviat caldria sumar els Estats Units, que van donar suport a Corea del Sud, i el suport de les Nacions Unides i del Japó. La Unió Soviètica i la jove República Popular de la Xina prestaven ajuda a Corea del Nord.

Com mostra el mapa següent, les tropes sud-coreanes van recuperar bona part de la península, fins més enllà de la línia de demarcació situada al paral·lel 38. Aquests èxits no van trigar a aixecar les sospites de Mao Zedong, que veia en la intervenció nord-americana a la península coreana una excusa per estendre el conflicte a la Xina i afeblir la posició del Partit Comunista. El resultat va ser l'entrada de la Xina en la guerra l'octubre de 1950, encara que oficialment no ho va reconèixer i els seus nombrosos soldats van ser qualificats pel govern xinès de «voluntaris» que es desplaçaven per ajudar els seus veïns comunistes. Aquesta participació va provocar un reajustament de forces entre el nord i el sud.

La guerra coreana en quatre mapes

La guerra va durar tres anys, en què la tensió va escalar notablement en moments, com quan el general MacArthur va amenaçar amb la utilització de la bomba atòmica contra la Xina, o quan va interpretar el mandat del Consell de Seguretat amb la pretensió de seguir avançant més enllà del paral·lel 38 per

assegurar la contenció del comunisme. Després d'una sèrie d'enfrontaments i molta tensió i diversos intents de negociació, ambdues parts van signar un alto el foc el 27 de juliol de 1953 i la península coreana va quedar finalment dividida per la zona desmilitaritzada que travessa el paral·lel 38.

Escenes de la guerra coreana

Les raons per les quals els Estats Units van intervenir en el conflicte es poden resumir en la por a una invasió xinesa de la península coreana, a la necessitat del govern americà de fer front a les pressions internes d'alguns grups que l'acusaven d'haver «perdut» la Xina com a potencial aliat durant la Segona Guerra Mundial, i a la importància de posar a prova l'anomenada **Doctrina Truman**, que consistia en la contenció del comunisme arreu del planeta exercint els mitjans necessaris, en aquest cas la intervenció militar.

Pel que fa a la Unió Soviètica, els motius de la seva intervenció van ser fonamentalment estratègics: pretenien assegurar la supervivència del règim comunista del nord per ampliar la seva àrea d'influència, garantir el seu lideratge del bloc comunista davant la Xina, debilitar la posició dels Estats Units a l'Àsia oriental per finalment avançar la revolució comunista en el pla internacional.

Els efectes de la guerra van ser devastadors per a totes les parts implicades. El nombre de víctimes mortals va ascendir a prop d'un milió i mig, les economies de Corea del Nord i Corea del Sud van quedar destruïdes i el nombre de ferits i desplaçats va superar els de qualsevol guerra anterior a l'Àsia oriental. Pel que fa a l'**impacte geopolític**, la divisió de la península en dos països va cristal·litzar el nou ordre bipolar a l'Àsia oriental. Corea del Sud va quedar definitivament integrada dins de l'esfera d'influència nord-americana, mentre que Corea del Nord es va alinear amb el bloc comunista sinosoviètic. Tot i que la guerra formalment va finalitzar el 1953, les ferides entre nord i sud van romandre – i continuen – obertes.

2. L'evolució de la Guerra Freda: l'adaptació del Japó i de la Xina en el context bipolar

Parlar de la Guerra Freda és parlar, en realitat, d'un concepte que va anar evolucionant durant tot el conflicte. D'aquesta manera, els historiadors prefereixen parlar dels diferents períodes que van caracteritzar aquesta guerra. En el primer apartat hem vist com es prepara l'ordre de la Guerra Freda (1943-1947), com es forma el món bipolar (1947-1953), i com l'escalada de tensió arriba al seu punt més àlgid després de l'escissió sinosoviètica (1960), i, per descomptat, arran de l'inici de la guerra del Vietnam (1954) i la crisi dels míssils (1962).

En aquest apartat analitzarem el paper que el Japó té com a nova potència econòmica a la zona de l'Àsia oriental, i com el cisma sinosoviètic, paradoxalment, acaba produint una oportunitat per a una aproximació contra natura com és la Xina de Mao i els Estats Units de Nixon. Finalment, analitzarem el paper que van tenir els processos de cooperació regional a la zona del Sud-est asiàtic.

2.1. El Japó com a nova potència econòmica i la doctrina Guam

Com hem indicat en l'anterior apartat, el Japó havia aconseguit el 1960 revisar el Tractat de Seguretat amb els Estats Units, tot i que havia provocat que milions de persones es manifestessin pels carrers de les ciutats japoneses en contra d'aquest acord. El maig del 1960, desenes de milers de persones es manifestaven al davant de la Dieta Nacional japonesa per protestar per la revisió del tractat i mostrar la seva preocupació davant del que consideraven com un clar retorn a postures militaristes i la consegüent destrucció de l'estat pacifista. Les manifestacions en contra es van multiplicar pel país fins que la mort d'una jove manifestant universitària el juny del mateix any va obligar a cancel·lar la visita del president nord-americà Eisenhower i va fer dimitir finalment el primer ministre Nobusuke Kishi. En efecte, després que Kishi dimitís del seu càrrec de primer ministre, els estudiants, els sindicats i els grups opositors deixaren de manifestar-se contra el govern i van donar pas a una etapa de relativa estabilitat interna.

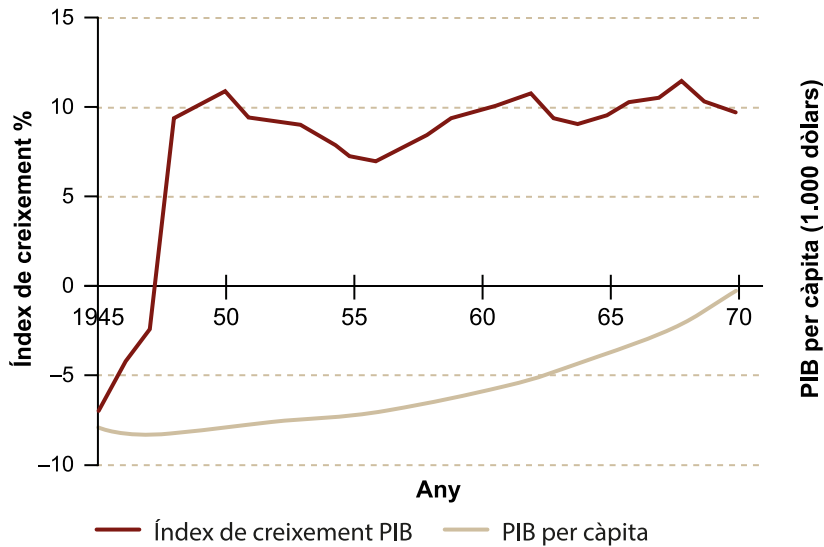
Imatge de japonesos manifestant-se a les portes de la Dieta Nacional, 1960

Aquesta calma interna només s'alteraria per la crisi dels míssils a Cuba (1962) i per l'inici de la intervenció nordamericana al Vietnam (1964). Ara bé, malgrat la insistència de Washington perquè el Japó tingués un paper més rellevant davant d'aquestes crisis, el govern del Japó no va participar-ne en cap aduint que la seva Constitució pacifista li impedia enviar qualsevol mena de tropes. Conseqüentment, el Japó no es va veure involucrat directament en cap d'aquests conflictes. La posició hegemònica dels Estats Units era la condició perfecta perquè el Japó deixés la seva seguretat en mans del guanyador. En termes de seguretat es tracta d'una actitud de *buck-passing* (o passar la patata calenta) que adopten alguns estats que han d'escollir entre diferents bàndols enfrontats.

Precisament, el suport nord-americà al Japó i l'aval a la seva seguretat proporcionava el clima favorable perquè el Japó se centrés en les seves estratègies econòmiques impulsades per un nou primer ministre anomenat Hayato Ikeda (1960-1964). Ikeda representava aquest nou esperit d'evitar totes aquelles controvèrsies sobre temes de seguretat i, per contra, centrar-se a millorar la vida material de la societat japonesa amb la seva política d'*income-doubling*, és a dir, doblar la renda dels japonesos.

Taxa de creixement del PIB i del PIB per càpita

Font: https://www.researchgate.net/figure/Trends-in-GDP-growth-rates-and-GDP-per-capita-in-Japan-1945-1999_fig13_26626391

El major obstacle per al reconeixement del Japó com a potència econòmica va venir precisament d'alguns països occidentals, que miraven amb recel l'economia asiàtica. Després de ser admès a l'**Acord General sobre Aranzels i Comerç** (1955), conegut amb les sigles de **GATT**, el Japó patiria pràctiques discriminatòries que contradeien els principis de lliure comerç establerts en les diferents rondes negociadores. Per evitar aquest tipus de pràctiques per part de països occidentals i causades per la imatge del Japó com un país fortament competidor que amenaçava la resta d'economies industrialitzades, Tòquio va haver d'autolimitar les exportacions (en productes d'acer, tèxtil o automòbils) i augmentar a la vegada les seves importacions provinents dels Estats Units i de l'Europa occidental.

Ikeda i el general De Gaulle

El general Charles de Gaulle, en una visita d'Ikeda a París, es dirigia al primer ministre com «el venedor de transistors», a la vegada que comentava amb certa insolència, atesa l'altura del general, que des de la seva alçada un podia veure les coses amb més distància.

Aquest tipus d'episodis personals exemplifiquen les reticències dels europeus per admetre el Japó no només com a la superpotència econòmica que havia esdevingut, sinó com a membre de ple dret de la comunitat occidental. La resposta d'Ikeda, però, fou la de modificar lleugerament la posició del Japó com a país purament mercantilista, a una altra de major implicació en l'esfera internacional per guanyar-se el respecte de la resta de països, especialment d'Occident. El mateix any dels jocs olímpics de Tòquio (1964), el Japó era admès primer al Fons Monetari Internacional i després a l'Organització de la Cooperació Econòmica i de Desenvolupament (OCED).

Imatge de l'estadi dels jocs olímpics d'estiu de Tòquio de 1964

Els jocs olímpics de Tòquio, els primers que organitzava un país asiàtic, serviren perquè la comunitat internacional comprovés amb estupefacció els impressionants avenços que el país, en menys de vint anys, havia experimentat. La perfecta organització dels jocs, les instal·lacions amb formes futuristes i l'establiment de trens d'alta velocitat (l'anomenat *Shinkansen*) demostraren finalment que calia prendre's seriosament la locomotora japonesa.

Per la seva banda, l'administració del primer ministre Eisaku Sato (1964-1972), germà petit de Nobosuke Kishi, coincidí amb l'esclat del conflicte vietnamita i la forta oposició interna d'aquesta guerra. A part de manifestar el seu rebuig a la participació del Japó en el conflicte bèl·lic, Sato establí els **Tres Principis No Nuclears** (*hibaku sangensoku*, 被爆三原則). Segons aquests, el Japó no produiria, posseiria o deixaria introduir armes nuclears a l'arxipèlag. El principi, que va ser adoptat per una àmplia majoria a la Dieta l'any 1972, li va valer la concessió del premi Nobel de la Pau.

Més enllà d'encunyar aquest concepte de la diplomàcia de postguerra, Sato va saber reduir el risc d'*entrapment* de qualsevol país que forma part d'una aliança militar i que es veu arrossegat a participar en les accions militars derivades de l'entrada en guerra d'un dels seus membres. El primer ministre, atent a les demostracions antimilitaristes que havia provocat la guerra del Vietnam en la societat japonesa, va declinar qualsevol tipus d'ajuda directa a les tropes nord-americanes emparant-se una vegada més en l'article 9 de la Constitució.

L'altra qüestió que va saber resoldre l'administració Sato fou l'estatus jurídic de les illes d'Okinawa, que fins aleshores havien quedat sota sobirania dels EUA. En una visita a Okinawa el 1965, Sato declarava que, a menys que aquest

arxipèlag fos retornat a la seva pàtria, el període de postguerra no acabaria mai. Després de continuar les negociacions amb els nord-americans per aconseguir aviat el retorn de les illes, fou finalment el president Nixon qui públicament en va prometre l'anhelada devolució per a l'any 1972.

Aquest nou entorn implicà un canvi d'estratègia per part dels Estats Units en relació amb Àsia. El juliol de 1969 s'anunciava la **Doctrina Nixon**, també coneguda com la **Doctrina Guam**, segons la qual Washington retallava els seus compromisos envers la seguretat regional i passaven part dels seus costos als països de la zona, incloent-hi el Japó. Com a exemple d'aquesta renovada confiança en el Japó i les possibilitats que aquest compartís els costos de la seva seguretat, els Estats Units retornaven la sobirania d'Okinawa, lloc estratègic clau a la zona del mar del Japó, malgrat mantenir una presència militar important a les illes.

Visita de Nixon a Guam, on pronunciaria el seu famós discurs, 1969

La reacció japonesa a aquest emplaçament nord-americà de compartir els costos de la seva seguretat es pot observar en l'aprovació del **Programa de Defensa Nacional** (*National Defence Programme Outline*), un document oficial preparat pel nou primer ministre Miki Takeo (1974-1976), en què es traçava una «estratègia de defensa mínima», és a dir, establir unes forces militars necessàries per repel·lir una agressió contra el Japó sense armament nuclear, de tal manera que el Japó fos la llançadora defensiva, i els Estats Units, l'escut protector. Com a contrapartida i per temperar els sectors més esquerrans i antimilitaristes, el govern de Miki introduïa voluntàriament la clàusula de l'1%, segons la qual cap govern japonès havia de tenir una despesa en defensa superior a aquest percentatge del PIB.

El cert, però, és que aquest canvi d'estratègia de seguretat era la clara manifestació de la tradicional por japonesa de veure's o bé abandonats (*abandonment*) pel seu aliat, o bé forçats a participar en una guerra que no havien iniciat ells (*entrapment*).

Durant la dècada dels setanta i principis dels vuitanta, el país havia consolidat aquest enorme èxit econòmic que no només ningú ja no qüestionava, sinó que, a més, es començava a veure el Japó com a pròxim «número 1».

Bibliografia

Durant aquesta època van sorgir una gran quantitat de llibres que tractaven d'explicar els motius de l'èxit econòmic japonès a la vegada que alertaven de la por que el país es convertís en la superpotència que desafies el poder nord-americà. Alguns exemples són *Japan as Number 1. Lessons for America*, d'Ezra Vogel, *Theory Z. How American Business can Meet the Japanese Challenge*, de G. Ouchi, i *The Enigma of Japanese Power*, de Karel van Wolferen.

Aquest enorme reeiximent del model japonès era, en gran manera, producte del seu èxit comercial a escala global, especialment a la zona del Sud-est asiàtic, on la presència d'empreses japoneses era cada cop més gran. Aviat faria fortuna la metàfora visual descrita en el primer mòdul, és a dir, el d'un estol d'oques salvatges, al capdavant del qual se situaria el Japó i, progressivament, l'anirien seguint la resta d'economies industrialitzades de la zona.

Aquesta relació, lluny de tenir les connotacions imperialistes que havien tingut durant la guerra, sí que va aixecar el recel i la desconfiança cap a un model de dependència econòmica que no acabaria beneficiant les dues parts de la mateixa manera. En un intent d'ajustar la Doctrina Yoshida a una nova realitat del país com a nou motor econòmic regional, però que a la vegada no aixequés la malfiança de la resta d'economies, el Japó adoptaria els principis de la **Doctrina Fukuda**.

El nou primer ministre Fukuda Takeo (1976-1978) assentaria les bases d'una diplomàcia segons la qual el Japó no esdevindria una potència militar i establiria relacions econòmiques i culturals basades en la confiança mútua amb tots els països de la zona del Sud-est asiàtic. A la pràctica, aquesta declaració suposava acceptar i tolerar els diferents règims polítics de la zona, i concentrar-se en els temes econòmics i comercials, sense intervenir directament en la seguretat de la zona. Precisament, la manera d'influir en la seguretat regional sense utilitzar la força militar es coneixeria amb el nom de seguretat «comprehensiva».

La Doctrina Fukuda, tot i que no la substituïa, sí que matisava la Doctrina Yoshida del *seikei bunri* i preparava el terreny per a una diplomàcia que fes servir diferents instruments econòmics, com l'Ajuda Oficial al Desenvolupament (AOD) o la Inversió Estrangera Directa (FDI en les seves sigles en anglès). Durant la dècada dels setanta i vuitanta, el Japó va potenciar els llaços comercials amb els països del Sud-est asiàtic. Com ens recorda Kawashima Yutaka (2003), la decisió de donar la màxima prioritat a les relacions econòmiques i comercials amb el Sud-est asiàtic i la implementació d'una sèrie de programes d'assistència econòmica fou motivat per diferents consideracions.

L'**Ajuda Oficial al Desenvolupament** es realitza mitjançant crèdits i donacions amb l'objectiu de desenvolupar l'economia dels països més pobres. Els criteris per concedir aquesta ajuda estan regulats per l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) i entre les accions s'inclouen la provisió d'equipament, queviures, hospitals o la cooperació tècnica.

- 1) La guerra del Vietnam va alertar el govern japonès dels perills que es produïen un **efecte dominó** a la resta de països de la zona, i una forma d'evitar-ho era amb el desenvolupament econòmic dels països que encara no havien caigut sota l'òrbita comunista.
- 2) El govern japonès, que tot just havia iniciat el seu programa d'assistència per mitjà de l'AOD, va entendre que seria més efectiu concentrar-se en un nombre limitat de **països del Sud-est asiàtic** i mirar quins eren els efectes a mitjà termini que no pas oferir l'AOD a escala global.
- 3) Tot considerant la naturalesa de les delicades relacions amb **Corea del Sud i la Xina**, el Japó va desviar tota la seva atenció inicial no en els seus veïns naturals, sinó en els països del Sud-est asiàtic, amb qui les tibantors no eren tan grans.
- 4) La inestabilitat d'**Indonèsia**, causada per l'expulsió de Sukarno del govern, feia necessària la col·laboració del país clau per a l'estabilització de la zona. Amb l'ajuda de l'AOD, Tòquio ajudava a recuperar l'economia d'Indonèsia i a calmar la situació política d'un país clau en el transport del petroli del golf Pèrsic al Japó.

2.2. La diplomàcia triangular de Mao

Com hem vist en la primera part del mòdul, la creació de la República Popular de la Xina el 1949 representava no només la victòria del Partit Comunista envers el Partit Nacionalista Xinès, sinó la incorporació d'un nou país a l'òrbita socialista. Ara bé, ben aviat es palesaren les diferències de personalitat, ideològiques i estratègiques entre Mao i Stalin, però especialment entre el primer i Khrushxov. Primer, davant de la intervenció a la guerra de Corea, i després com a conseqüència de la distensió proposada per Khrushxov davant del que semblava un possible «xoc de trens» amb els nord-americans. Per a Mao, la desviació del comunisme més ortodox era un senyal que indicava que calia veure la Unió Soviètica com un rival i no un aliat. Com hem vist, el cisma sinosoviètic s'havia produït el 1960, amb la retirada dels tècnics soviètics de Beijing.

Amb la substitució de Khrushxov per Leonid Brezhnev el 1964, lluny de refer els ponts amb Moscou, Mao va intensificar la seva crítica contra uns líders, els soviètics, que acusava de revisionistes i contrarevolucionaris. Mao havia hagut

d'enfrontar-se davant del dilema entre acceptar la tutela de la Unió Soviètica o trencar relacions i iniciar un període d'aïllacionisme fins i tot dins del mateix moviment comunista.

Leonid Brezhnev

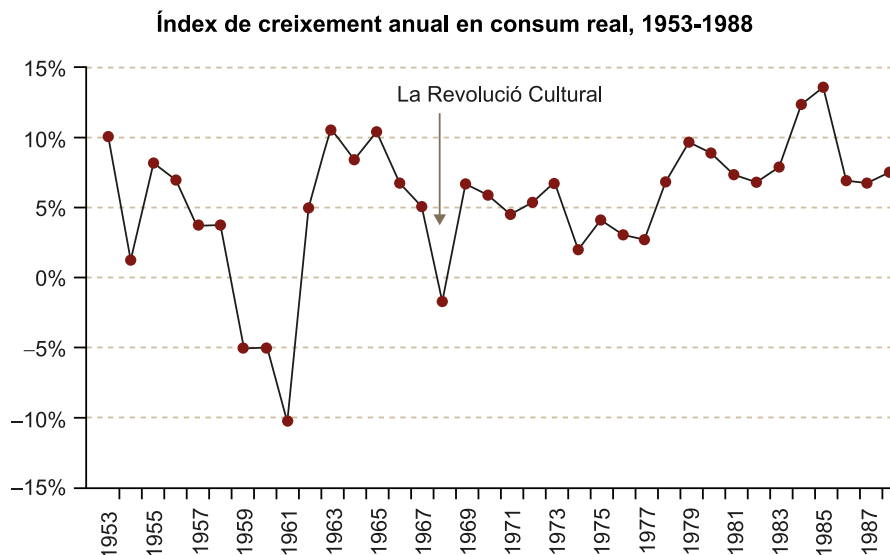
Font: https://en.wikipedia.org/wiki/Leonid_Brezhnev

La decisió de Mao d'escollir la segona opció va coincidir amb l'inici de la **Revolució Cultural xinesa**, una campanya dirigida contra el que ell anomenava «la segona línia», és a dir, els seus estrets col·laboradors i principals càrrecs del partit, per evitar la deriva «revisionista», burgesa o «contrarevolucionària» de molts d'aquests líders. Per a Mao, calia reeducar-los i que els joves i els camperols prenguessin el poder. El resultat fou una mobilització política sense precedents que va durar una dècada i que va implicar una gran virulència per part dels «guàrdies rojos» per mitjà dels seus comitès revolucionaris.

D'altra banda, l'efecte de la deriva totalitària en la configuració del poder a l'Àsia oriental fou el total aïllament del règim maoista, que durant anys només mantindrà relacions diplomàtiques plenes amb el règim d'Hoxha, a Albània. D'aquesta manera, a finals dels anys seixanta, la Xina es troba en una situació molt delicada. En primer lloc, havia iniciat un enfrontament amb els soviètics,

les conseqüències del qual encara no eren clares. En segon lloc, la seva imatge internacional havia quedat greument malmesa per la seva revolució cultural. Finalment, la situació econòmica i social a la Xina era d'un autèntic caos i les taxes de creixement econòmic estaven totalment ensorrades, tal com mostra el mapa següent.

Gràfic del creixement econòmic de la Xina

Font: <https://www.wattpad.com/596362545-debunking-lies-about-communism-the-cultural>

El punt àlgid del conflicte es produeix l'any 1969, quan les tropes soviètiques i les xineses s'enfronten al riu Ussuri, a la frontera dels dos països. Mao decideix enviar més d'un milió de soldats xinesos a la zona i els soviètics semblen a punt d'atacar. Els Estats Units, en boca del conseller de Seguretat del nou president Richard Nixon, Henry Kissinger, estableix una directriu clara en cas de conflicte: els Estats Units es mantindran neutrals.

És en aquest punt de màxim conflicte que es comença a produir un gir inesperat que produirà un autèntic sisme en la geopolítica de la zona: l'apropament estratègic entre els Estats Units i la Xina de Mao per contraequilibrar el poder dels soviètics. En efecte, un antiamericà com Mao i un anticomunista com Richard Nixon van arribar a la conclusió que, per debilitar l'enemic comú – la Unió Soviètica –, calia arribar a una entesa entre ells. Per a Nixon, que era abans de tot un realista, els Estats Units havien de buscar l'interès nacional allà on fos, fins i tot si això significava apropar-se a l'enemic històric. Per a Mao, el llegat confucià del seu pensament li havia ensenyat que, per enfrontar-se als «bàrbars», calia obtenir el suport dels enemics més llunyans per actuar contra els enemics més propers.

Després de diferents trobades entre els Estats Units i la Xina per mitjà de negociadors com Romania o el Pakistan, i quan ja s'havien produït diverses trobades entre les dues administracions, s'inicia la coneguda «Diplomàcia del Ping-Pong». El 1971, un equip de jugadors xinesos de ping-pong competia per primer cop fora de la República Popular de la Xina, i havien viatjat fins al Japó

per celebrar un torneig internacional. En la visita, Mao demanà als esportistes xinesos invitar l'equip dels Estats Units a visitar la Xina l'abril de 1971. S'iniciava, així, el desgel entre tots dos països.

Encaixada de mans entre l'equip nord-americà i el xinès

Finalment, el maig de 1971, després de la visita dels nord-americans a Beijing, el primer ministre Zhou Enlai va invitar Nixon a visitar la Xina. El president nord-americà, però, decideix abans enviar el seu secretari d'Estat i conseller de Seguretat, Kissinger, a una reunió secreta amb Zhou. En la trobada s'havien de treballar els dos obstacles que impediien un apropament: la guerra del Vietnam i la qüestió taiwanesa.

Trobada entre Kissinger i Zhou Enlai

Després de l'èxit que va suposar aquesta trobada entre Kissinger i Zhou Enlai, i l'inici oficial de negociacions entre ambdues parts, el mateix juliol de 1971 Richard Nixon anuncià a la televisió la seva intenció de visitar la Xina el febrer de 1972. El *shock* que produeix a l'opinió pública japonesa és tan gran que al país es coneix com a *Nikushon shokku*, és a dir el «xoc Nixon».

Entrevista entre Mao, Nixon, Zhou Enlai, Kissinger i l'intendent

Enllaç

Per veure el vídeo de l'anunci, consulteu l'enllaç següent: <https://www.youtube.com/watch?v=NwcVv1cxflk>

Després de la visita històrica i plena de simbologia entre les dues parts per demostrar la bona sintonia que hi havia entre ambdós països, aquests treballaran per signar una declaració conjunta que es coneix amb el nom de **Comunicat de Xangai** i que s'aprovarà el 28 de febrer de 1972. Els punts essencials d'aquest comunicat seran:

- 1) L'acceptació, per part dels Estats Units, del principi *One China Policy*, és a dir, només existeix una sola Xina, la comunista.
- 2) La promesa nord-americana que Washington no donarà suport a la independència de Taiwan.
- 3) Un compromís d'arribar a una normalització total de les relacions diplomàtiques entre tots dos països.
- 4) La introducció de la clàusula no hegemònica, és a dir, el compromís de no buscar una hegemonia a la regió de l'Àsia-Pacífic.

Les conseqüències d'aquesta política triangular serà la incorporació, d'una banda, de la Xina comunista al joc diplomàtic de l'Àsia-Pacífic, després d'anys d'aïllament durant la revolució cultural. I de l'altra, la creació de noves geometries de poder en les quals una de les parts del vèrtex del triangle –els Estats Units i la Xina– aprofitava les males relacions amb un dels vèrtexs –la Unió Soviètica– per debilitar-la i canviar així les estructures de poder a la regió de l'Àsia-Pacífic.

L'únic escull perquè funcionés bé aquesta aliança entre la Xina i els Estats Units continuava sent el tema de Taiwan, que, en paraules de Miller i Wich (2011), continuava sent la «qüestió crucial que obstaculitzava la normalització de les relacions». En efecte, ambdues parts negociaren una fórmula que permetés acontentar Washington, Beijing i Taipei. Finalment, els Estats Units van reconèixer que el Partit Comunista Xinès era l'únic govern legítim del govern

xinès, que Taiwan era una província xinesa, i que en qualsevol cas es tractava d'un afer intern del país. Finalment, l'1 de gener de 1979, els Estats Units i la Xina normalitzaven les seves relacions diplomàtiques amb un comunicat conjunt.

El fet que Nixon visités Mao sense prèvia consulta al govern japonès i que marqués una nova línia estratègica envers la Xina basada en un apropament diplomàtic, va agafar Tòquio totalment per sorpresa, fins al punt que, com hem apuntat, aquest episodi es coneix com el *ニクソン・ショック* (*Nikuson shokku*, 'el xoc Nixon'). Després d'una intensa batalla interna en el si del govern japonès entre els grups pro Taiwan i els grups pro Xina, el successor d'Eisaku Sato, Kakuei Tanaka Kakuei, ajudat per una opinió pública que veia amb bons ulls l'apropament amb la Xina comunista, acaba acceptant els Tres Principis de la Normalització de les Relacions entre el Japó i la Xina (*日中復交三原則*, *nichuufukousangensoku*). Aquests tres principis suposaven:

- 1) L'acceptació de Beijing com a únic govern legítim de la Xina, i per tant legítim posseïdor de l'escó a les Nacions Unides.
- 2) El reconeixement de Taiwan com a part indissoluble de la Xina.
- 3) La ruptura unilateral del Tractat de Pau signat amb la República de la Xina (Taiwan) el 1952, en no considerar-lo legítim.

Malgrat les reticències de Tanaka a acceptar aquest últim punt, i davant la forta pressió exercida per la *Keidanren* (patronal japonesa) perquè el seu govern impulsés les relacions econòmiques i comercials amb la Xina, l'agost de 1978 se signa el Tractat de Pau i Amistat entre el Japó i la República Popular de la Xina, pel qual es restablien relacions diplomàtiques.

La conseqüència més visible d'aquesta renovada confiança entre ambdós països fou una primera pluja de iens en forma d'AOD, és a dir, préstecs a baix cost adreçats a la construcció d'infraestructures (ports, ferrocarrils i, fins i tot, una planta hidroelèctrica). A més, el Japó destinaria en inversió estrangera directa un total de cent milions de dòlars d'increment.

Exercicis d'autoavaluació

1. Quina de les següents afirmacions no és una característica de la Guerra Freda?
 - a) Va tenir un abast global.
 - b) Tots els països van acabar situats en un o altre bloc ideològic.
 - c) No hi va haver un conflicte directe entre les superpotències, però sí guerres indirectes.
 - d) La distribució del poder i el territori entre els blocs ideològics fou de suma zero.

2. En quina conferència que reunia als Big Three es va discutir quin havia de ser l'ordre asiàtic de postguerra?
 - a) En la Conferència de Teheran de 1943.
 - b) En la Conferència del Caire de 1943.
 - c) En la Conferència de Potsdam de 1945.
 - d) En la Conferència de Ialta de 1945.

3. La proclamació de la República Popular de la Xina va ser un èxit...
 - a) dels Estats Units, perquè a partir dels anys 50 es copsà l'enemistat entre la Xina i la Unió Soviètica dins del comunisme.
 - b) de l'aliança entre nacionalistes i comunistes, ja que van poder fer fora al Japó del territori xinès.
 - c) de Chiang Kai-Shek, perquè es va proclamar president de la República de Xina a Taiwan.
 - d) Cap de les respostes anteriors és certa.

4. A la pregunta «Who lost China?», els historiadors i acadèmics...
 - a) creuen que els Estats Units va equivocar-se en preveure que l'aliança entre nacionalistes i comunistes perduraria.
 - b) creuen que les condicions domèstiques i la unió revolucionària dels camperols expliquen el resultat de la guerra.
 - c) creuen que els factors externs són més importants que els factors domèstics.
 - d) Totes les respostes anteriors són certes, perquè no hi ha consens entre els historiadors.

5. La rendició del Japó va suposar...
 - a) que el Japó perdria gairebé totes les colònies, però podia mantenir la independència de la seva política interna.
 - b) que el Japó seria ocupat per les tropes aliades, però podia mantenir la independència de la seva política interna.
 - c) que el Japó renunciava a participar en guerres futures, però podia mantenir la independència de la seva política interna.
 - d) Totes les respostes anteriors són incorrectes.

6. El Tractat de San Francisco (1951) va...
 - a) suposar la pau amb tots els antics enemics del Japó.
 - b) finalitzar la tutela dels Estats Units en tot el territori japonès.
 - c) fer renunciar al Japó als drets adquirits a les illes Senkaku.
 - d) Totes les respostes anteriors són incorrectes.

7. El Tractat de Seguretat de 1951 obligà...
 - a) el Japó a acceptar l'establiment de forces militars estatunidenques en el seu territori.
 - b) els Estats Units a proporcionar seguretat al Japó.
 - c) els Estats Units a garantir la pau i la seguretat a l'Àsia oriental.
 - d) Totes les respostes anteriors són correctes.

8. La Doctrina Yoshida es caracteritza per...

- a) emfatitzar el desenvolupament econòmic i el comerç, alhora que no es valoren qüestions polítiques internes d'altres països.
- b) intentar convertir el Japó en un pont entre Orient i Occident.
- c) mantenir l'aliança amb els Estats Units per garantir la defensa del Japó.
- d) Totes les respostes anteriors són correctes.

9. La Guerra de Corea va produir-se...

- a) perquè hi havia ideologies contraposades entre els ciutadans coreans.
- b) perquè la Unió Soviètica va exercir el seu dret de veto al Consell de Seguretat Nacional per evitar qualsevol intervenció de les Nacions Unides a la Guerra de Corea.
- c) perquè es va crear un buit de poder amb la descolonització japonesa de la península de Corea.
- d) perquè hi havia tensions entre la Unió Soviètica, que exercia influència al nord de la península, i els Estats Units, que exercien influència al sud de la península.

10. Entre altres qüestions, la Unió Soviètica participà a la Guerra de Corea per...

- a) fer front als grups interns que l'acusaven d'haver perdut la Xina com a potencial aliat durant la Segona Guerra Mundial.
- b) garantir el seu lideratge en el bloc comunista davant la Xina.
- c) Les dues respostes anteriors són correctes.
- d) Les dues respostes anteriors són incorrectes.

11. Podem afirmar que...

- a) el Japó va participar directament a la Guerra del Vietnam.
- b) el Tractat de Seguretat entre el Japó i els Estats Units va ser acceptat per la ciutadania japonesa.
- c) el Japó del primer ministre Ikeda va centrar-se a potenciar el rol del país com a potència econòmica amb l'objectiu de doblar la renda dels seus ciutadans.
- d) l'entrada del Japó al GATT (Acord General de Tarifes i Aranzels) el 1955 va comportar l'acceptació dels països occidentals de Japó com a potència econòmica.

12. La Doctrina Guam...

- a) feia partícips a altres estats dels costos en matèria de seguretat.
- b) és contrària a la Doctrina Nixon.
- c) va ser formulada pel president Eisenhower.
- d) Cap de les respostes anteriors és correcta.

13. Quina de les següents és una característica de la Doctrina Fukuda?

- a) El Japó no esdevindria una potència militar.
- b) El Japó no comerciaria amb els Estats amb règims dictatorials.
- c) El Japó no implementaria la seguretat comprensiva, mitjançant la qual s'influeix en la seguretat regional sense utilitzar força militar.
- d) El Japó no utilitzaria instruments econòmics (AOD i FDI) per aconseguir resultats diplomàtics.

14. La revolució cultural xinesa pretenia...

- a) evitar la deriva contrarevolucionària dels alts càrrecs del partit comunista.
- b) que els joves i els camperols prenguessin el poder de la Xina.
- c) mobilitzar políticament a la població.
- d) Totes les respostes anteriors són certes.

15. Quina de les següents afirmacions no és un tret essencial del comunitat de Xangai de 1972 entre la Xina i els Estats Units?

- a) Els Estats Units acceptaven que la Xina comunista era el govern legítim, i Taiwan passava a ser una província més de la Xina.

- b) La Xina i els Estats Units es comprometien a donar-se suport logístic en cas que l'altre entrés en conflicte amb la Unió Soviètica.
- c) La Xina i els Estats Units es comprometien a normalitzar les relacions diplomàtiques.
- d) La Xina i els Estats Units es comprometien a no buscar l'hegemonia a l'Àsia-Pacífic.

16. Quina de les següents afirmacions no és un principi de la Normalització de les Relacions entre el Japó i la Xina?

- a) El reconeixement de la Xina comunista com a govern legítim de tota la Xina.
- b) El reconeixement de Taiwan com a part indivisible de la Xina.
- c) La revocació de l'autorització perquè Taiwan mantingués consolats en territori japonès.
- d) La ruptura del Tractat de pau amb la República de la Xina.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. b

2. b

3. d

4. d

5. d

6. d

7. a

8. d

9. b

10. b

11. c

12. a

13. a

14. d

15. b

16. b

Bibliografia

Connors, Michael K.; Davison, Rémy; Dosch, Jörn (2018). *The new global politics of the Asia Pacific: conflict and cooperation in the Asian century*. Milton Park, Abingdon. Nova York: Routledge.

López i Vidal, Lluc (2011). *La política exterior y de seguridad japonesa*. Barcelona: Editorial UOC.

Mahoney, Daniel (2017). *Political Reason in the Age of Ideology. Essays in Honor of Raymond Aron*. Nova York: Routledge.

McDougall, Derek (2016). *Asia Pacific in World Politics* (2a ed.). Nova York: Lynne Rienner Publishers, Inc.

Miller, Alice Lyman i Wich, Richard (2011). *Becoming Asia. Change and Continuity in Asian International Relations Since World War II*. Nova York: Stanford University Press.

Tan Tsou (1963). *America's Failure in China, 1941-1959*. Chicago: Chicago University Press.

Wetheim Tuchman, Barbara (1971). *Stilwell and the American Experience in China, 1911-45*. Nova York: MacMillan.

Yahuda, Michael (2019). *The International Politics of the Asia-Pacific* (3a ed. revisada). Nova York: Routledge.

